

Véghseő Tamás

Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás. Görögkatolikus magyarok útkeresése a 19–20. században

Szent István Tudományos Akadémia
székfoglaló előadás
2024. június 3.

Összefoglalás

2015. március 19-én Ferenc pápa az *In hac suprema* kezdetű apostoli konstitúcióval megalapította a Magyarországon élő bizánci rítusú krisztushívők sajátjogú metropolitai egyházát. A köznyelvben Görögkatolikus Metropóliaként ismert új egyházi entitás létrehozása a magyar görögkatolikusok mozgalmas és hányattatott történelmében fontos mérföldkő, ami jelentőségét tekintve a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításához (1912) hasonlítható. Ferenc pápa az *In hac suprema* konstitúcióval egyidejűleg kiadott másik négy rendelkezést is, melyekkel hasonló intézkedéseket fogantatosított. Vagyis, a Hajdúdorogi Egyházmegyét főegyházmegyei (*De spiritali itinere*), a Miskolci Apostoli Exarchátust egyházmegyei rangra emelte (*Qui successimus*), illetve létrehozta a Nyíregyházi Egyházmegyét (*Ad aptius consulendum*). E két utóbbit szuffragáneusként a főegyházmegye alá rendelte, melynek érsekévé az addig hajdúdorogi püspököt, Kocsis Fülöpöt nevezte ki, aki ebben a minőségében egyben a sajátjogú metropolitai egyház metropolitája is. Ezeket az intézkedéseket a Szentatya a magyar görögkatolikusok egyházi életének töretlen fejlődésével indokolta, és az új egyházszervezeti berendezéssel a további fejlődés lehetőségét kívánta biztosítani.

A székfoglaló előadásában Véghseő Tamás a magyar görögkatolikusok történetének kezdeti szakaszaira fókuszálva azt mutatta be, milyen távoli történeti előzmények vezettek a 2015-ös egyházszervezeti változásokhoz. Honnan indult a magyar görögkatolikusok közössége és hogyan, milyen viszontagságok és megpróbáltatások közepette fejlődött ki az a sajátos magyar görögkatolikus identitás, melynek három alappillére: a *bizánci rítus*, a *katolikus hit* és a *magyar önazonosság*.

Az előadó elsőként a magyar görögkatolikusok származásának kérdését vizsgálta. A 18. század második felére a mai Északkelet-Magyarország területén a korszak társadalmi, gazdasági és demográfiai változásainak következtében létrejöttek olyan telepített görögkatolikus közösségek, melyek asszimilációs folyamatok eredményeként magyar nyelvűek és identitásúak lettek. A régió legnagyobb görögkatolikus közössége, Hajdúdorog esetében ez a folyamat már a 17. század során lezajlott, de Szabolcs vármegye esetében a Rákóczi-szabadságharc utáni évtizedekben vált jellemzővé. Bár Szabolcs vármegye nagyon jelentős emberveszteséget szenvedett el, magyar jellegét megőrizte. Ezért a falvakba betelepített ruszin és kisebb részben román görögkatolikus népesség hamar elindult a nyelvi asszimiláció útján. De ezek a közösségek nemcsak asszimilálódtak, hanem maguk is asszimiláltak, de elsősorban nem nyelvi, hanem vallási értelemben. Így helyi szinten etnikai magyarok is görögkatolikussá lettek, ami felgyorsította az érintett közösségek nyelvi asszimilációját.

Amikor a 18. század végén Magyarországon elindult a nyelvújítás mozgalma, ezekben a közösségekben már általánosan elterjedt jelenség volt az, hogy a templomi szertartások liturgikus nyelvét – az óslávot vagy a román – már csak a lelkész és a kántor értették, míg a nép egyáltalán nem tudott bekapcsolódni az imádságba. Mivel a Munkácsi Egyházmegyében Bacsinszky András püspök éppen ezekben az években kezdte el szorgalmazni a templomi népének fejlesztését és a hívek bekapcsolódását a liturgiába, a hivatalos liturgikus nyelv nem értésének problémája egyre égetőbbé vált. Az érintett közösségek alapvetően református többségű régiókban éltek, ezért a református egyház népnyelvi liturgikus gyakorlata is ösztönzőleg hatott rájuk.

A magyar görögkatolikus egyház akkor „születik meg”, amikor a hivatalos ósláv vagy román liturgikus nyelvet nem értő közösségekben megszületik az igény arra, hogy templomaikban a magyar nyelvet használhassák liturgikus nyelvként. Ezt az igényt leginkább Hajdúdorog tudta képviselni, mivel a 13 vármegyére kiterjedő Munkácsi Egyházmegye legnagyobb létszámú görögkatolikus közössége volt. A Hajdúdorogon bevezetett „magyar liturgiát” idővel mintegy 45-50 parókián kezdtek el különböző mértékben alkalmazni az 1790-es évektől kezdődően elkészült kéziratos liturgia-fordítások segítségével.

Az alapvetően lelkipásztori igényhez kapcsolódott egy másik tapasztalat is. A reformkor és a nyelvújítás kora a magyar nemzeti érzés kiteljesedésének időszaka, melyben a magyar identitású görögkatolikusok is keresték a helyüket. Ugyanakkor a templomaikban használt hivatalos liturgikus nyelvek miatt a többségi társadalom megkérdőjelezte magyar identitásukat és a közbeszédben az „oroszmuszká” vagy „oláh” jelzőt kapták, amit egyre inkább társadalmi stigmaként éltek meg. A társadalmi stigmatizációtól való szabadulás igénye a magyar görögkatolikusok mozgalmának egy fontos katalizátora lett.

A mozgalom elsődleges célkitűzése a magyar nyelv liturgikus használatának engedélyeztetése volt. A helyi közösségek szintjén spontán kialakult liturgikus újítás alapja az a meggyőződés volt, hogy a keleti egyházban megengedett a népnyelv használata, amennyiben azt a helyileg illetékes püspök jóváhagyja. Közeli példa volt erre a román görögkatolikusok példája, akik úgy használhatták a népnyelvet, hogy az nem tartozott az egyház hivatalos liturgikus nyelvei közé. A románok példája alapján a magyar görögkatolikusok se akartak többet, mint ami nekik engedélyezett volt. Az 1840-es évekre azonban világossá vált, hogy a liturgikus nyelv megváltoztatásának kérdése nem a megyéspüspökök kompetenciájába tartozik.

A sorozatos tiltások és a római katolikus felsőklérus ellenállása miatt a magyar görögkatolikusok körében kialakult az a meggyőződés, hogy a magyar nyelv szentszéki engedélyeztetését csak egy külön magyar görögkatolikus egyházmegye püspöke érheti el. 1868 áprilisában Hajdúdorogon sor került az első magyar görögkatolikus országos kongresszusra, mely zászlajára két elérendő célt hímelt: magyar liturgia - magyar egyházmegye.

A legfőbb cél elérését, vagyis a magyar liturgia engedélyeztetését elsősorban a római katolikus püspökök félelme akadályozta. A püspökök attól tartottak, hogy a római katolikus hívek is hasonló igénnyel lépnek fel, ami az etnikailag vegyes plébániákon komoly zavarokhoz vezethet és a nemzetiségi kérdést „beviszi” a templomokba. Ez a félelem olyan erős volt, hogy amikor 1881-ben Ferenc József király elhatározta, hogy megalapítja a Hajdúdorogi Egyházmegyet, a katolikus püspöki kar megakadályozta a terv végrehajtását. A millennium évében – erős református politikai támogatással és nagy sajtónyilvánosság mellett – a magyar görögkatolikusok a pesti Egyetem-templomban magyar nyelvű liturgiát végeztek. Ennek eredményeként a Szentszék hivatalos vizsgálatot indított és elfogadva a magyar katolikus püspöki kar álláspontját és a román görögkatolikusoktól érkező információkat, melyek szerint magyar görögkatolikusok nem is léteztek, csupán a magyarosító budapesti politika eszközei, szigorúan megtiltotta a magyar nyelv liturgikus alkalmazását. Válaszként a magyar görögkatolikusok 1900-ban szentévi zárandoklatot szerveztek Rómába, melynek egyik fontos következményeként a szentszéki döntéshozók számára világossá vált, hogy a magyar nyelv liturgikus használata akkor már egy évszázadra visszanyúló hagyomány volt és nem egy új, politikai okokból bevezetett újítás. A Szentszék ugyan nem vonta vissza szigorú tiltó rendelkezéseket, de a zárandoklat után már hallgatólagosan eltűrte a magyar liturgiát.

A magyar görögkatolikusok mozgalmát 1896-tól kezdődően beárnyékolta a politika érdekeknek való kiszolgáltatottság. Magyar görögkatolikus egyházmegye csak a kormányzat támogatásával jöhetett létre, de a liturgikus nyelv kérdése is átpolitikálódott. Ennek hátrányai leginkább a Hajdúdorogi Egyházmegye 1912-ben történt felállításakor váltak nyilvánvalóvá. Maga az egyházmegye-alapítás kezdeményezése is Ferenc József király részéről az aktuálpolitika egyik mozzanata volt és a véderő-törvény parlamenti vitájának szövegekörnyezetébe illeszkedett. Ennél is súlyosabb következményekkel járt a politikum beavatkozása a Hajdúdorogi Egyházmegye

parókiáinak kijelölése során. Ekkor a kormányzat olyan nemzetpolitikai célokat határozott meg, melyek jelentős érdeksérelmet okoztak a román görögkatolikusoknak, de valójában a magyar görögkatolikusok érdekeivel is ellentétesek voltak. Az új egyházmegye hivatalos liturgikus nyelve nem a magyar, hanem a magyar kormány javaslatára az ógörög lett. A politikai célok előtérbe kerülésének tragikus következménye lett az 1914-es debreceni bombamerénylet, valamint a magyar görögkatolikusok évtizedeken át tartó megbélyegzése a nemzetközi egyházi térben.

Azok a finanszírozási feltételek, melyek mentén a magyar kormány és a Szentszék megegyezett, a Hajdúdorogi Egyházmegyét és ezáltal a magyar görögkatolikusokat teljes mértékben kiszolgáltatottá tette az állammal szemben. Míg 1912-ben a Hajdúdorogi Egyházmegye a Magyar Királyság nyolcadik görögkatolikus egyházmegyéje lett, a trianoni békediktátum eredményeként Magyarországon csak egy görögkatolikus püspöki székhely, a parókiáinak felét elvesztő Hajdúdorogi Egyházmegye nyíregyházi központja maradt. Ez a jelentős, megrázkódtatásszerű változás – különösen a Miskolci Apostoli Kormányzóság 1924-ben történt felállítása után – ugyan megvetette a magyar görögkatolikus egyházszerkezet további fejlődésének alapjait, de egyúttal hosszú időre konzerválta is az aktuális államhatalomnak való kiszolgáltatottságot.